

УДК 343.851

В. О. МАЛЯРОВА,*кандидат юридичних наук, доцент,**професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії**факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства**Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЕТАПІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ У СФЕРІ СТАТЕВИХ СТОСУНКІВ

Виявлення наявності або відсутності ознак кримінального правопорушення, а також обставин, що мають значення для кримінального провадження, у правоохоронній практиці здійснюється поетапно. Періодизація етапів розслідування має істотне значення для структури криміналістичної методики, оскільки певною мірою визначає склад її елементів. Тож теоретичний аналіз наявних у криміналістичній науці поглядів на це питання становить значний пошуковий інтерес. Його розв'язання складає мету написання цієї статті, яка присвячена аналізу основних теоретичних підходів до виділення різних етапів розслідування злочинів. На прикладі злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків визначено систему тактичних завдань, що відповідають кожному з виділених етапів.

Ключові слова: *етап, розслідування злочинів, тактичне завдання, доказування, кримінальне провадження, організація розслідування, періодизація розслідування.*

Організація розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі і злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків, являє собою індивідуальний процес. На його зміст впливають особливості злочинної діяльності суб'єкта, наслідки злочину, характеристика особи злочинця, умови праці слідчого та багато інших об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Виявлення наявності або відсутності ознак кримінального правопорушення, а також обставин, що мають значення для кримінального провадження, у правоохоронній практиці здійснюється поетапно. Періодизація етапів розслідування має істотне значення для структури криміналістичної методики, оскільки певною мірою визначає склад її елементів. Тож теоретичний аналіз наявних у криміналістичній науці поглядів на це питання становить значний пошуковий інтерес. Його розв'язання метою написання цієї статті.

Питання про періодизацію етапів розслідування злочинів досліджувалось багатьма вченими. У дореволюційні часи І. Я. Фойницький відзначав, що кожна кримінальна справа має момент виникнення і припинення, між якими розташовується ряд проміжних процесуальних її етапів [1, с. 352].

Ще на початку зародження радянської криміналістичної школи І. М. Якимов поділив розслідування на три етапи: відтворення картини злочину; збирання і використання доказів для виявлення особи винуватця злочину; обстеження винуватця і пред'явлення йому обви-

нування [2, с. 18–21]. В. І. Громов теж вказував на існування трьох стадій: прийняття справи до провадження; збирання матеріалів для викриття підозрюваного і пред'явлення йому обвинувачення; узагальнення матеріалу по закінченій кримінальній справі [3, с. 383].

Трохи пізніше більш поширеною стала думка про наявність двох етапів розслідування – початкового і подальшого, хоча зміст цих етапів не завжди розумівся однаково.

У 70-ті рр. ХХ ст. І. О. Возгрін, відзначивши незавершеність двохетапної періодизації розслідування, виділив третій, заключний етап розслідування [4, с. 69]. З цією думкою погодилися більшість вчених-криміналістів того часу. Розглядаючи процес розслідування злочинів у цілому на підставі спрямованості виконуваних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, вони традиційно виділяли три етапи розслідування: початковий, наступний, заключний.

І. М. Лузгін сформулював таке поняття розглядуваної категорії: етап (або частина) розслідування – це такий його елемент, що являє собою взаємозалежну систему дій, об'єднаних єдністю завдань, умовами розслідування, специфікою криміналістичних прийомів, дотримуючись думки своїх попередників про розподіл зазначеного процесу на два етапи – початковий і подальший [5, с. 86].

Однак окремі вчені-криміналісти недооцінили в сутності вдале, на нашу думку, визначення І. М. Лузгіна. В. К. Гавло, аналізуючи

проблему етапності в методиці розслідування злочинів, відзначає, що розмаїтість позицій дослідників із цього питання можна пояснити неоднозначним тлумаченням поняття «етап розслідування» [6, с. 248].

Розмежування процесу розслідування на етапи не завершилося й дотепер [7, с. 465]. Так, С. Е. Воронін, дотримуючись структури, запропонованої Р. С. Белкіним (початковий, наступний і заключний етапи), вважає, що доцільно виділяти четвертий етап розслідування – етап судового слідства [8, с. 44].

Вважаємо такий підхід необґрунтованим з однієї простої причини, пов'язаної з тим, що процес доказування у кримінальному провадженні складається із двох стадій: досудове розслідування і судове. У свою чергу їх можна поділити на етапи, які можуть бути не тільки взаємозалежними, але й повторюватися у своїй термінології.

Вважаємо, що цілі слідчої та судової дії значною мірою збігаються, а наявні незначні розходження пояснюються, в першу чергу, процесуальними відмінними рисами між статусом і функціями слідчого як представника органу досудового розслідування і слідчого судді. Крім того, процесуальні та тактичні особливості проведення слідчих і судових дій певною мірою визначають і їхні можливості у плані досягнення того або іншого результату і, отже, впливають на вибір шляхів для вирішення завдань, що стоять перед кожним із видів діяльності.

Думається, не доцільно надалі вступати в полеміку з тими або іншими вченими з приводу розмежування етапів судового і досудового розслідування. Нас більше цікавлять погляди тих вчених-криміналістів, які запропонували розділити процес розслідування на три етапи: початковий, наступний і заключний [9, с. 132]. Вважаємо, що в дослідженні буде доцільно зберегти цю закономірність етапної систематизації, адже зараз поділ досудового розслідування на чотири взаємозалежних і послідовних етапи є неможливим.

Зокрема, І. О. Возгрін крім перерахованих вище етапів виділяє попередній етап розслідування. Під попереднім етапом автор розуміє період роботи слідчого, що полягає в розгляді повідомлення про злочин і прийняття по ньому відповідного рішення [10, с. 274–275]. При цьому в поняття «етап розслідування», як і раніше, включається взаємозалежна система дій, об'єднаних єдністю завдань, умовами розслідування, специфікою криміналістичних прийомів.

Як свідчить проведений нами аналіз, за сучасних умов немає сенсу виділяти попередній етап розслідування – етап збору і перевірки матеріалів про подію, що відбулась, який включав збирання, дослідження та оцінку інформації шляхом проведення окремих слідчих дій (огляд місця події) і проведення оперативно-розшукових заходів для вирішення питання про порушення або про відмову в порушенні кримінальної справи. Відповідно до ст. 214 нового КПК України [11] досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Таким чином, законодавець у КПК України жорстко обмежив регулювання суспільних відносин, які складаються на початковому етапі досудового розслідування, тим самим маючи на увазі, що жодних перевірочних заходів до внесення відомостей до ЄРДР не передбачено.

З моменту внесення інформації про кримінальне правопорушення в ЄРДР воно вважається поставленим на централізований облік.

Початковий етап розслідування будь-якого злочину характеризується інтенсивним надходженням як процесуальної, так і непроцесуальної інформації, якій згодом необхідно надати статусу доказів. Зміни, викликані злочином, несуть інформацію як про розслідувану подію, так і про її учасників. Тому належний теоретичний рівень пізнання закономірностей формування і прояву криміналістичних рис злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків і всього процесу його розслідування забезпечується накопиченням та узагальненням орієнтуючої і доказової інформації, що надходить у цей період.

Резюмуючи сказане, слід відзначити, що початковий етап розслідування починається з моменту внесення відомостей про подію до ЄРДР і закінчується винесенням письмового повідомлення про підозру, що робиться за наявності достатніх доказів (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України).

Розглядаючи особливості діяльності з розслідування окремих видів злочинів, зокрема і злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків, необхідно відзначити, що в основу криміналістичного підходу до етапізації розслідування покладається специфіка виконуваних в кожній частині цілісного розслідування завдань, що конкретизують і деталізують

процес розслідування, сприяють поділу складних завдань на більш прості, окремі і проміжні та їх поетапному вирішенню.

На думку В. В. Тіщенко, при розслідуванні конкретного злочину, крім загальних, постають спеціальні криміналістичні завдання різного рівня і характеру. Він виділяє у слідчій діяльності окремо загальні й спеціальні криміналістичні завдання і класифікує їх за такими видами:

Загальні завдання розслідування, що впливають з вимог кримінального і кримінально-процесуального законів.

Спеціальні методико-криміналістичні завдання розслідування, обумовлені функціями і змістом слідчої діяльності. Такі завдання, на думку науковця, доцільно поділити на групи:

- етапні – обумовлені цілями слідчої діяльності на певному етапі розслідування;
- видові – обумовлені особливостями предмета доказування і криміналістичною характеристикою відповідної категорії злочинів;
- етапно-видові – обумовлені предметом доказування і криміналістичною характеристикою розглянутої категорії злочинів стосовно етапів розслідування;
- тактичні завдання – сформовані слідчими ситуаціями, що впливають з особливостей певного моменту розслідування з розглянутої категорії злочинів і мають тактико-методичне значення [12, с. 139–140].

Потрібно відзначити, що в методиках розслідування окремих видів злочинів завдання, властиві кожному етапу розслідування, виділяються і роз'яснюються досить рідко. У більшості випадків такі завдання взагалі не визначаються. Звичайно, це не відповідає принципам розробки методик розслідування окремих категорій злочинів, оскільки значно обмежує практичну значущість кінцевого методичного продукту, позбавляючи дослідника усвідомлення і чіткого уявлення про напрями розслідування та його проміжні рубежі. Все це призводить до деструктивних явищ у слідчо-криміналістичній діяльності, знижує його організаційно-управлінську ефективність і в цілому негативно позначається на результативності розслідування.

У тактичних завданнях відображається основна специфіка методики розслідування конкретного виду злочинів. Оцінка слідчої ситуації і постановка відповідних тактичних завдань дозволяють здійснити правильний вибір процесуальних і криміналістичних засобів їхнього вирішення.

Існує діалектична залежність: чим простіша слідча ситуація, тобто чим більше вона наси-

чена орієнтуючою і доказовою інформацією, тим менше виникає тактичних завдань; натомість, чим складніша проблемна ситуація, тим більша кількість завдань потребуватиме свого вирішення.

Слід також звернути увагу, що тактичні завдання розслідування традиційно групуються відповідно до двох основних його етапів. При цьому аж ніяк не виключається їх подальша деталізація, що в основному залежить від факторів слідчої ситуації та характеру обставин, які підлягають встановленню.

Отже, під час розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків на початковому етапі слідчий має вирішити такі основні завдання:

- перевірити загальні типові версії про подію злочину, висунуті на підставі даних, наявних до моменту ухвалення рішення про повідомлення про підозру;
- усвідомити факти, що підлягають дослідженню;
- невідкладно зібрати і закріпити докази, що можуть бути втрачені, вжити необхідних заходів для розшуку і затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину (якщо в цьому є необхідність);
- залежно від обставин розслідуваної події та її особливостей визначити перелік і черговість проведення початкових (невідкладних) дій;
- розпочати роботу з виявлення обставин, що сприяли вчиненню цього злочину.

Розслідування злочину поряд з іншим можна уявити у вигляді послідовного або паралельного вирішення слідчим ряду локальних завдань, що забезпечують розкриття злочину і всебічне, повне й об'єктивне дослідження обставин, що входять у предмет доказування у кримінальному провадженні.

Завдання подальшого збирання, дослідження, оцінки і використання доказів вирішуються на наступному етапі. Своєрідність цього етапу розслідування полягає в тому, що до його початку слідчий має у своєму розпорядженні систему зібраних і частково перевірених доказів, які викривають конкретних осіб у причетності до вчиненого злочину. У зв'язку з цим слід погодитися з думкою про те, що ніяке знання не існує як ізольована цілісність, воно завжди є фрагментом більш загальної системи знань [13, с. 98].

Наступний етап розслідування злочинів – це основний період роботи слідчого. Він починається після виконання початкових невідкладних дій із переходом до більш планомірної роботи у кримінальному провадженні.

Одержати відповідь на запитання про правильність обраних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків можливо лише на наступному і заключному етапах. На думку Р. С. Белкіна, основна спрямованість наступного етапу розслідування злочинів – розгорнуте, послідовне, методичне доказування [14, с. 395].

Основними завданнями подальшого розслідування є:

Збір, аналіз і оцінка всіх необхідних доказів, на основі яких слідчий має встановити наявність або відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні про злочини проти моральності у сфері статевих стосунків, а також інших обставин, що мають значення.

Одержання і використання в процесі доказування у кримінальному провадженні відповідно до вимог законодавства результатів оперативно-розшукової діяльності.

Виявлення і викриття осіб, які вчинили вказані злочини.

Захист прав і законних інтересів потерпілих від злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків.

Захист особи від незаконного і безпідставного обвинувачення, засудження, обмеження її прав і свобод (ст. 2 КПК України).

Розшук обвинуваченого, місце перебування якого невідоме, а також інших осіб чи об'єктів, необхідних для завершення розслідування.

Виявлення та усунення обставин, що сприяли вчиненню злочину.

Початковий і наступний етапи розслідування розрізняються між собою не тільки завданнями, що стоять перед слідчим у ході кожного етапу розслідування. Межею тут нерідко стає момент, коли слідчий, виконавши невідкладні дії і зібравши значний доказовий матеріал, приступає до його аналізу і складання розгорнутого плану розслідування.

Таким чином, наступний етап розслідування визначається від моменту повідомлення про підозру до ухвалення рішення про закінчення досудового розслідування, відповідним чином формалізоване згідно з вимогами ст. 283 КПК України.

Однак наступний етап не є завершальним у розслідуванні досліджуваних злочинів. Процес їхнього розслідування завершується діями на заключному етапі.

На заключному етапі відбувається всебічна оцінка зробленої у кримінальному провадженні роботи, зібраних доказів, і на цій основі відповідно до ст. 283 КПК України можуть бути прийняті такі процесуальні рішення:

- кримінальне провадження закрито;
- звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- звернення до суду з обвинувальним актом;
- звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру;
- звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру.

Заключний етап передбачає здійснення ряду самостійних, але змістовно і хронологічно взаємозалежних дій. Схемою цієї системи розслідування служать організація проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), інших процесуальних і організаційних дій цього періоду в такому порядку:

– підбиття підсумків розслідування й аналіз зібраних доказів. Розслідування про злочини проти моральності у сфері статевих стосунків може бути закінчено тільки тоді, коли слідчий буде переконаний, що зібраних доказів вистачить для розгляду кримінального провадження в суді;

– усунення протиріч, неповноти, однобічності та необ'єктивності розслідування. На заключному етапі розслідування таке усунення досягається шляхом проведення повторних і додаткових слідчих (розшукових) дій, призначенням і проведенням необхідних судових експертиз тощо. Саме тому ми й говоримо, що у деяких випадках під час оцінки доказів виникає необхідність у проведенні додаткових або повторних слідчих (розшукових) дій;

– повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Повідомлення зазначених учасників кримінального судочинства про закінчення розслідування і достатність зібраних доказів для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, з одного боку, відкриває процес ознайомлення цих осіб у встановленій законом послідовності з матеріалами кримінального провадження, а з

іншого боку – служить підставою для припинення будь-яких слідчих (розшукових) дій, крім тих, на яких наполягають сторони;

– ознайомлення вищевказаних учасників кримінального судочинства з матеріалами кримінального провадження і розгляд клопотань про проведення додаткових слідчих (розшукових) дій;

– проведення додаткових слідчих дій та їхня оцінка;

– складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та їх направлення прокуророві.

Обвинувальний акт складається слідчим по завершенню досудового розслідування і ознайомлення учасників кримінального судочинства з матеріалами кримінального провадження. Необхідною вимогою є обґрунтованість обвинувального акта, тобто повна відповідність викладених у ньому висновків слідчого фактично встановленим обставинам у кримінальному провадженні. Власне кажучи, твердження слідчого мають відповідати зібраним доказам, в істинності яких він повинен бути переконаний. Правильним має бути і висновок слідчого про кримінально-правову кваліфікацію злочинного діяння підозрюваного.

Закриття кримінального провадження з будь-яких підстав одночасно означає припинення кримінального переслідування і спричиняє неможливість проведення надалі у справі в цілому будь-яких слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, а також оперативно-розшукових заходів.

Підбиваючи підсумок розгляду етапів розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків, можна сказати, що поряд із тактичними завданнями розслідування одним із засобів етапізації розслідування виступає необхідність планомірного встановлення всіх обставин справи, намічених планом відповідно до вимог кримінально-процесуального закону.

Головна мета кожного з виділених нами первісних етапів – встановити всі обставини злочину, що складають предмет доказування, викрити злочинця, довести його винність і притягти до кримінальної відповідальності, а заключного етапу – вичерпне використання всього предмета доказування, що виражається в побудові ланцюжка встановлених доказів, які містяться в матеріалах кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. / И. Я. Фойницкий. – Т. 2. – Печ. по 3-му изд. СПб., 1910. – СПб. : Альфа, 1996. – 606 с.
2. Якимов І. Н. Практическое руководство к расследованию преступлений / И. Н. Якимов. – М. : Изд-во «Заготхоз» милиции Республики, 1924. – 209 с.
3. Громов В. И. Дознание и предварительное следствие. Методика расследования преступлений. Осмотр места происшествия : сб. науч. тр. / Громов В. И. ; предисл.: Крылов В. В. – М. : ЛексЭст, 2003. – 544 с.
4. Возгрин И. А. Методика расследования отдельных видов преступлений. (Краткий исторический очерк) / И. А. Возгрин // Вопросы профилактики преступлений / редкол.: Возгрин И. А. (отв. ред.) и др. – Л. : НИИРИО ВПУ МВД СССР, 1978. – С. 62–101.
5. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования / И. М. Лузгин. – М. : Юрид. лит., 1973. – 216 с.
6. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений / В. К. Гавло. – Томск : Изд-во Томс. ун-та, 1985. – 333 с.
7. Щур Б. Розвиток наукових уявлень про криміналістичну методику / Б. Щур // Вісник Львівського університету. Серія юрид. – Вип. 51. – 2010. – С. 460–466.
8. Воронин С. Э. Проблемно-поисковые следственные ситуации и установление истины в уголовном судопроизводстве : монография / С. Э. Воронин. – Барнаул : АГУ, 2000. – 212 с.
9. Возгрин И. А. Криминалистическая методика расследования преступлений / И. А. Возгрин. – Минск : Выш. шк. 1983. – 215 с.
10. Возгрин И. А. Введение в криминалистику. История, основы теории, библиография / И. А. Возгрин. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 475 с.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
12. Тіщенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз / В. В. Тіщенко В. В. – О. : Юрид. л-ра, 2002. – 360 с.
13. Славин А. В. Проблемы возникновения нового знания / А. В. Славин. – М. : Наука, 1976. – 294 с.

14. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Юрист, 1997. – Т. 3 : Криминалистические средства, приёмы и рекомендации. – 480 с.

Надійшла до редколегії 05.11.2013

МАЛЯРОВА В. О. ЭТАПИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ МОРАЛЬНОСТИ В СФЕРЕ ПОЛОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Проверка наличия или отсутствия признаков преступления и установление обстоятельств, имеющих значение при его расследовании, в правоохранительной практике осуществляется поэтапно. Периодизация этапов расследования имеет существенное значение для структуры криминалистической методики, поскольку в некоторой степени определяет состав ее элементов. Поэтому теоретический анализ различных взглядов на этот вопрос ученых-криминалистов представляет значительный поисковый интерес. Его решение является целью этой статьи, которая посвящена анализу основных теоретических подходов к выделению различных этапов расследования. На примере расследования преступлений против нравственности в сфере половых отношений в статье определена система тактических задач, соответствующих каждому из выделенных этапов.

Ключевые слова: этап, расследование преступлений, тактическая задача, доказывание, уголовное производство, организация расследования, периодизация расследования.

MALYAROVA V. O. STAGE PROCESS WHILE INVESTIGATING CRIMES AGAINST MORALITY IN SEXUAL INTERCOURSE

This article analyzes the main theoretical approaches in separating different stages of investigating crimes. In the case of crimes against morality in sexual intercourse the system of tactical tasks corresponding to each of the selected stages is defined. Organization of investigation of criminal offenses, including crimes against morality in sexual intercourse, is a personal process. Features of subject's criminal activity, crime's consequences, characteristics of criminal's identity, investigator's working conditions and many other objective and subjective factors affect its content.

It is stressed that considering the new Criminal Procedural Law there is no sense to distinguish a preliminary stage of investigation – the stage of collection and verification of materials about the event that included collecting, researching and evaluating information through individual investigations (crime scene examination) and conducting operative and search actions to address the violation or refusal to initiate criminal proceedings.

Detecting the presence or absence of a criminal offense and circumstances relevant to criminal proceedings, is realized step-by-step in law practice. Periodization of investigation stages is essential for the structure of forensic techniques, as to some extent it determines the composition of its elements. So the theoretical analysis of existing views on this issue within forensic science is of considerable interest. Its solution is the purpose of this article.

Keywords: stage, investigating crimes, tactical objectives, evidence, criminal proceedings, organization of the investigation, the periodization of the investigation.

УДК 343.54(477)

М. М. МИХАЙЛИК,

начальник УКР УМВС України в Полтавській області

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИНАМИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

На основі аналізу нормативно-правових актів та юридичної літератури розглянуто питання статевої свободи та статевої недоторканості особи. У цьому ж контексті висвітлено правові проблеми боротьби зі злочинами проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також сучасні шляхи їх вирішення, що нададуть можливість проводити негласні слідчі (розшукові) дії та забезпечать гарантії захисту основних прав і свобод людини та громадянина в Україні.